

**Sergej Flere**<sup>1</sup>  
Univerzitet u Mariboru, Slovenija  
Filozofski fakultet

## ETNOSIMBOLISTIČKO OBJAŠNJENJE RAZLAZA NARODA JUGOSLAVIJE

**Rezime:** Objasnjenje razlaza nacija nekadašnje Jugoslavije zahteva pristup sa stanovišta studija etniciteta, jer je reč o pojavi koja prvenstveno spada u područje nacionalnih odnosa. Pošto se nalazi da je konstruktivistički pristup (Brubaker, 2006; Malešević, 2012) nedovoljan, u ovom radu se problemu prilazi sa stanovišta etnosimbolizma (Smith, 1986). Nalazi se da su Srbi, Hrvati, Bošnjaci, Makedonci, Albanci, Crnogorci, Slovenci imali svojstva nacija, ili bili na putu sticanja tih svojstava, koji je bio bespovratan još pre 1945. godine. Ipak, njihova nacionalna formiranost nije bila ni ujednačena niti je išla istim razvojnim putevima. Nasuprot tome, Jugoslavija, pored toga što nikad nije imala samoodrživu institucionalnu organizaciju, nikada nije imala ni kulturno jezgro. Još za vreme Titovog perioda ispunjene su pretpostavke za stvaranje novih država, čemu je sledila delatnost „etničkih preduzetnika“. Postupci otepljenja bili su gola formalnost, jer već od 1989. savezna država nije imala moć svojstvenu državi. Formiranje novih država sa jednim izuzetkom, gde je država formirana na osnovama „istorijske zemlje“, predstavlja korak u upodobljavanju standardu nacionalnih država, preovlađujućim u Evropi.

**Ključne reči:** Jugoslavija, narodi Jugoslavije, raspad, nove države

### UVOD

Raspad Jugoslavije izazvao je ogromnu reakciju medju naučnicima društvenih nauka u svetu, a mnogo manje unutar granica same bivše države Jugoslavije (vidi: Flere, 2014). Te reakcije završile su klasifikacijama shvatanja uzroka i pokašnjenja raspada, tako da, na primer, D. Jović razlikuje ekonomski argument, argument starodavnih mržnji, argument nacionalizma, međunarodno-politički argument, argument uloge ličnosti, argument raspada carstava, te argument ustavnih institucionalnih razloga (Jović, 2009: 13–33). Nezadovoljan je pojašnjavajućom moći tih shvatanja koja zaobilaze ulogu kulture (Ibid: 31). On dodaje svoje pojašnjenje gde nastoji „iznutra“ da osvetli stvar: komunisti su čvrsto verovali u skup načela o ravnopravnosti naroda Jugoslavije, unutar socijalističke privrede i socijalističkog uređenja. „Braneci svoju viziju budućnosti Jugoslavije,

---

<sup>1</sup> sflore6@gmail.com

komunisti su izgubili kontakt sa stvarnošću“ (Ibid: 83). Jović, analizirajući institucije i njihovo delovanje, nalazi da komunističke vođe nisu bile spremne da se souče sa promenama u spoljnoj stvarnosti, ni sa potrebama usaglašavanja Sistema čije su neadekvatnosti postale očite. Ti nedostaci uključivali su političko uređenje Srbije, čija su dva sastavna dela (pokrajine) bile istovremeno članovi federacije (često se sudarajući sa Srbijom oko važnih odluka), a ta situacija dovodila je do srpskih žalbi. U stvari, taj se problem nije mogao nikako rešiti unutar postojećeg Sistema jer kosovski Albanci nisu bili spremni da prihvate nijedno rešenje u okvirima srpske vladavine (videti: Ramet, 2002, 2006; Jović, 2009, 258–63). Jovićevo obrazloženje, mada zanimljivo, ne uzima u obzir realne političke snage i shvata vodeće komuniste kao ideološke zanesenjake slepe za realne interese. Za nas je od značaja da on ne uzima u obzir teoriju etniciteta, koja mora da bude odlučujuća u pojašnjenju raspada multinacionalne federacije. To ne čine ni drugi glavni autori pregleda shvatnja raspada u svetskoj društveno naučnoj literaturi (Dragović Soso i Ramet, 2004a). Ramet završava svoje objašnjenje opredeljenjem za srpski nacionalni pokret (2004b). Ni to nije koncept u okviru teorije etniciteta.

Ovde ćemo se opredeliti za teoriju etniciteta koja nam omogućava jedno ekonomičnije objašnjenje. Ponajviše ćemo se držati etnosimboličkog stanovišta (čiji je glavni predstavnik A. Smith, 1986, 1999, 2009), mada i instrumentalno objašenje ima svoje mesto – podređeno.

Etnosimboličko stanovište usredsređuje se na dugoročna, trajna kulturna jezgra entičkih grupa, naročito u obliku etničkih mitova, u razvoju nacija. Iz procesa predmodernosti u modernost, iz predmodernih etničkih zajednica u moderne nacije, ta kulturna jezgra održavaju zajednicu, osimišlavaju je, daju joj čvrstinu i omogućavaju rast, do tačke nacionalne državne nezavisnosti. Mada se sam A. Smith uzdržava od tvrdnje da taj razvoj nužno u svim slučajevima vodi razvoju ka nacionalnoj državi (1986; 1999), dozvoljavajući izuzetke (ali on govori da je „zakonodavstvo nužan element“, pretpostavljajući zakonodavstvo unutar sastavljenih država; Guibernau ga je dopunila kod toga pitanja /Hutchinson and Guibernau, 2004/). Connor je u tome najizričitiji, tvrdnjom da je „nacionalnost postala konačni standard političke legitimnosti“, misleći na „načelo nacionalnosti“ i „pravo na samoopredeljenje“ (Connor, 2006: 26). Stoga treba izvršiti uvid u nacionalnosti Jugoslavije – ispunjavaju li one kriterije za nacionalnu samobitnost. Te nacionalnosti posmatraćemo sa stanovišta indikatora koji su značajni za etnosimbolizam.

## NACIJE JUGOSLAVIJE

*Srbi*<sup>2</sup> su već 1826. bili prvi među južnoslovenskim narodima u osnivanju organizacije *matice*. Godine 1848. Srpski pokret u Vojvodini postavio je zahtev za srpskim vojvodstvom u južnim mađarskim krajevima (Božić i dr., 1972). Drugi srpski pokret pojavio se u osmanskim krajevima, gde je najpre dostignuta autonomija na početku devetnaestog stoleća

2 Redosled nacija ne označava nikakav sadržinski redosled.

i državnost 1878. Pored toga, „strateška težnja“ Srba može se pratiti do „Garašaninovog načertanija“ iz 1844. (Bataković, 1991), gde je ideja Velike Srbija iscertana, što je vodilo srpsku politiku do nedavna. Srbija, pošto je učestvovala i pobedila u balkanskim ratovima, odigrala je pijemontsku ulogu u osnivanju prve južnoslovenske kraljevine posle Prvog svetskog rata. Time nacionalna zrelost Srba nije upitna. Kulturno jezgro sastojalo se od bogate memorijalizacije srednjevekovne države, svetosti srpske crkve, kosovske bitke, sa bogatom epskom literaturom (Popović, 2007), dovodeći do nacionalnog mita sa snažnom zavetnom naravi (Schopflin, 1997).

*Hrvatski* nacionalni pokret pojavio se snažno 1848, zahtevajući sjeđinjenje Hrvata iz Hrvatske (u užem smislu), Dalmacije, Slavonije i drugih područja u jedinstvenu državu, oslobođenje od Mađarske (Božić et al., 1972). U Hrvatskoj je Ilirski pokret bio snažan tokom prve polovine 19. veka. Uključivao je na samo korake ka modernoj jezičkoj kodifikaciji, već i ideje o južnoslovenskom jedinstvu (npr., ustanovljenje „Ilirske nacije“, kako je Ljudevit Gaj ukazivao 1835). Nastavak Ilirskog pokreta doveo je do ustanovljenja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1866, što se može smatrati još jednim pijemontskim korakom. Dalje, politički život Hrvata bio je živahan u 19. veku sa nacionalnim pitanjem u prvom planu. Hrvatsko kulturno jezgro sastojalo se od memorijalizacije srednjevekovne države i posebno njenog gubitka (*Pacta Conventa*, ugovor kojim su Hrvati navodno održali ravnopravnost u odnosima sa ugarskom krunom, bez gubitka nezavisnosti, čija istorijska istinitost nije potvrđena – Jelavich 1992: 167, 216), sa čime su povezani junaci koji štite državnost (Zrinski, Frankopan, Ban Jelačić). Ideja da Hrvati brane (zapadno) hrišćanstvo za „Evropu“ je takođe prisutna u tim mitovima, što je pominjao predsednik „osnivač“ Tuđman (Bakic Hayden and Hayden, 1992).

*Slovenačka* težnja ka nacionalnoj samostalnosti može se slediti do revolucije 1848. (Božić et al., 1971: 229–230) Unutar Austrougarskog carstva, Slovenci su bili podeljeni u različitim teritorijalnim jedinicama (krunovine). Katolička crkva je odigrala ulogu u gradnji nacije, mada je razvoj slovenačke nacije u osnovi sledio češkom obrascu sa buržoazijom koja je odigrala odlučujuću ulogu. Kulturno jezgro sastavljeno je od jezika, koji je ustanovljen na normativan način još u 16. stoleću, time najstariji kodifikovani književni jezik u ovoj grupi (Lencek, 1982); slovenački etnički mitovi odnosili su se na Kneževsku stenu (*Knežji kamen*), gde su navodno knezovi u ranom srednjem veku ritualno stupali u kneževsku dužnost, uz pomoć starešina, a postupak je bio na slovenačkom jeziku (Pleterski, 1997). Postupak je navodno bio „demokratski“, dajući celoj naciji takvu prirodu, ponovno nalik na Čehe (Schopflin, 1997).

*Bosanski Muslimani/Bošnjaci* bili su donekle osobeni, jer nisu izričito izražavali težnju za nacionalnom državom u 19. veku, nasuprot svim drugim nacionalnim zajednicama koje razmatramo. To je povezano s činjenicom da su prethodno u multikonfesionalnoj i multietničkoj Bosni, u osmanskome periodu, oni nesumnjivo već uživali *dominantan položaj*, ali se njihov položaj nije definisao etnički, već konfesionalno. Druga teškoća kod samoizražavanja proizilazila je iz potrebe da se identifikuju sa bošnjaštvom, što je bilo otežano time što su označavani „Turcima“ od strane druge

dve nacije u Bosni. Ipak, krajem 19. veka njihovo školovanje na turskom je prestalo i zamenjeno narodnim jezikom. U to vreme stvorili su svoja kulturna udruženja, političke stranke i novine (Hadžijahić, 1974: 123–55; za detalje vidi: Imamović, 1997). Njihova specifičnost priznata je tokom Drugog svetskog rata od strane partizanskog pokreta i u Titovom periodu, ali su kao nacija priznati 1968/1971. na popisu stanovništva kao muslimani sa velikim „M“. Njihovo kulturno jezgro proizilazi iz muslimanstva, konfesionalnog je karaktera, nasuprot susedima. Međutim, postoje i stari etnički mitovi, koji nisu verske naravi, posebno oni koji se odnose na Aliju Đerđeleza i Muju Hrnjicu – ovaj drugi je izbio u prvi plan u poslednjem ratu (Maglajić, 1990; Hörman, 1996). To su mitovi o vojnim vrlinama, sa osmanske istorijske perspektive, u odnosu na hrišćanske susede. Tokom Titovog perioda, Bosna i Hercegovina je bila članica federacije, sa tri konstitutivne nacije, ali druge dve nacije su imale drugu matičnu državu. Prema tome, može se o Bošnjacima govoriti kao o etničkoj grupi koja je postala nacijom u 20. stoleću, mada je nesumnjivo bila na putu formiranja, bez obzira na političke okolnosti u celom periodu.

*Makedonci*, inače, istorijski, predmet brojnih zahteva, svojatanja i negiranja nacionalnog karaktera od strane Bugara, Grka i Srba, izrazili su snažne nacionalne težnje izrazili Ilindenskim ustankom 1903, deklaracijom „Kruševske republike“ za nezavisnu Makedoniju (u to vreme dela Otomanskog carstva) (Božić et al., 1972: 351). VMRO (Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija) krajem 19. i u prvoj polovini 20. stoleća bila je snažan nosilac težnje za nezavisnošću i povremeno se posluživala terorističkom aktivnošću (Pandevska, 2012). Međutim, Makedonci nisu posedovali kodifikovan jezik ni autokefalnu pravoslavnu crkvu. Podrška Kominterne bila je značajna za pokret, mada je VMRO podršku crpeo prvenstveno unutar naroda samog. Dobili su status republike od strane komunista 1945. godine. Nema traga suprostavljanja tome od strane srpskih komunista, ali Srpska pravoslavna crkva ni danas ne priznaje autokefalnost Makedonske pravoslavne crkve, koja je proglašena 1967. godine. Njihovo kulturno jezgro odnosi se na memorijalizaciju „Kralja Marka“ (Mrnjavčevića), čiji se mitski karakter ne slaže sa njegovom istorijskom prilikom, ali ni sa shvatanjem kod drugih južnih Slovena (Simitčiev, 1981; sadašnja zvanična *Makedonska enciklopedija* navodi Markovo 'kraljevstvo' [Ristevski ed., 2009, sv. 2: 859]). Ilindenski ustanak takođe se mitski razume, odražavajući ideale VMRO (Vishinski, 1973). Penušliški, koji priznaje specifičnost makedonske epike o Kraljeviću Marku, ipak tvrdi da autentična makedonska nacionalna epika nastaje krajem 19. veka, doživljavajući punost sa mitskom memorializacijom Ilindenskog ustanka (Penušliški, 1966). Ne možemo tvrditi da je to jezgro naročito puno, ali je bilo dovoljno, zajedno sa borbom Makedonaca, da se nacija artikuliše. Nedostatak makedonskog kulturnog jezgra iskazuje se današnjim sporom, agresivnom gradnjom antičkih spomenika u Makedoniji, da bi se „doka-zao“ antički karakter nacije (Vangeli, 2011).

*Crnogorci* su raspolagali krajem 19. veka suverenom državom i nezavisnom pravoslavnom crkvom. Oboje su izgubili nastankom prve jugoslovenske države, u kojoj nisu bili ni priznati kao jedno od tada službena „tri

plemena“. Mada su se tokom istorije Crnogorci pretežno izjašnjavali kao Srbi, njihova se istorija razlikovala, naročito u pogledu plemenske organizacije koja je opstala i odsustva potpunog administrativno efikasnog vladanja od strane Otomanskog carstva (Božić et al., 1972: 144–145). Takođe su uvek naglašavali nadmoćne vojne i ljudske vrline (*čojstvo i junaštvo*), to što se nikad nisu predali osmanskim Turcima, u implicitnom poređenju sa „ostalim“ Srbima (Andrijašević, 2001: 95). Posle Prvog svetkog rata trajao je ustanak protiv nove vlasti. Tokom prve jugoslovenske države strasno su bili podeljeni na *Bjelaše* (pro-Karadjordjevićevce) i *Zelenaše* (koji su zagovarali legitimnost dinastije Petrović i nezavisnost Crne Gore). Taj je sukob doprineo definitivnoj izgradnji posebnosti. Posle Drugog svetkog rata nije bilo spora kada su im komunisti odobrili crnogorsku republiku unutar federacije (Troch, 2013). Njihovo kulturno jezgro, mada se delimično prekriva sa srpskim kosovskim mitom, odnosi se na samorazumevanje njihove junačke antropološke prirode, nepopuštanju prema Turcima, posebno u odnosu na Srbe (Miljanov, 1967; Andrijašević, 2001; Nikčević, 1990). Ta politička interkacija doprinela je njihovom oblikovanju kao nacije. Njihov etnički mit osnivanja odnosi se na „istragu poturica“, što je fikcionalizovao poetički P. P. Njegoš (Nikčević, 1990; Andrijašević, 2001).

Nema sumnje u pogledu posebnosti *Albanaca*, najbrojnije neslovenske zajednice unutar Jugoslavije (posle proterivanja Nemaca krajem Dugog svetkog rata). Mada su kasnili u nacionalnom konstituisanju, nesporna je njihova nacionalnost. Zahtev za nezavisnom albanskom državom, uključujući Kosovo, možda i sa Kosovom kao središtem, izražen je 1878. od strane Prizrenske lige, skupštine albanskih starešina (Božić et al., 1972; vidi i Pavković, 1997: 428–429). Njihov kulturni razvoj zaostajao je dugo, dok nije uvedeno školovanje na albanskom jeziku tokom komunističkog perioda. Kosovski Albanci ušli su u sastav Srbije tokom Balkanskih ratova, što su Srbi smatrali „starom Srbijom“, a većinski Albanci kao osvajanje. Snažnim ustancima odupirali su se ulasku u Jugoslaviju na kraju Prvog i Drugog svetkog rata (Dimitrijević, 2002). Mada nisu bili ograničeni na Kosovo, tokom 20. veka su na Kosovu predstavljali rastuću većinu. Njihov nacionalni mit odnosio se na Skenderbega, moćnika srpskog porekla opisanog kao heroja koji se suprotstavio osmanskoj vlasti u 15. veku (Frasheri, 1964). To je nasuprot Bošnjacima, čiji su nacionalni junaci bili osmanski zapovednici.

U celini, istorijski izvori ukazuju da su nacije Jugoslavije imale artikulisanu kulturna jezgra, značajnu istoriju i razvoj kao etničke grupe, prema bitnim kulturnim standardima i kriterijumima (Smith, 1987). Drugim rečima, evidencija ukazuje da se sa etnosimboliističke perspektive može slediti evidencija za sve političke nacije koje su sastavljale federativnu jugoslovensku državu.<sup>3</sup> Mada se nisu sve razvile istom brzinom, niti istim putevima (Sugar, 1969; Božić et al., 1972), može se braniti da su sve napredovale do tačke gde je povratak u anacionalnu etničku zajednicu bio nemoguć već u vreme osnivanja republika i pokrajina Jugoslavije 1945.

<sup>3</sup> Valja zabeležiti da su u Jugoslaviji postojale i anacionalne etničke zajednice. Cincari, Vlasi, Prekmurci, Torbeši i Rusini su primeri, koji ne iscrpljuju spisak.

Razvoj nacija, o kojem je reč, bio je osnova, u okviru političkih okolnosti prve i druge (Titove) Jugoslavije za formiranje „glavnih rascepa“ (Brass, 1997), koji nisu bili ograničeni na Srbe i Hrvate i eventualno Slovence, kako se to često razume (Ramet, 2002; Magaš, 1993), već su „glavni rascepi“ postojali među svim susednim nacijama u odnosu na susede. Na primer, Makedonci nisu nikad mogli da prihvate ulazak u Srbiju i Jugoslaviju posle Prvog svetskog rata kao „oslobođenje“ (poseta predsednika Nikolića godišnjici balkanskih ratova srpskim spomenicima iz tih ratova u Makedoniji je to jasno pokazala; to važi i za crnogorski gubitak nezavisnosti, vidi: Dimitrov, n.d.).

## RASPRAVA

Etnički preduzetnici u osamdesetim godinama obavili su svoj zadatak dovršetka razaranja Jugoslavije i konstituisanja pretežno mononacionalnih država. Ne može se govoriti da su čitave elite bile uključene u neke „oslobodilačke“ zadatke; dovoljno je bilo da su segmenti kandidata za nove elite i ostataka starih elita učestvovali u procesima 'buđenja' da se kod masa pojavi etnički snažan sentiment, koji je nadilazio uobičajenu inertnost masa. To se činilo ponajviše od strane etničkih preduzetnika potpaljivanjem strahova vezanih za etničku pripadnost i cele nacije. Osamdesete godine su bile vrlo nemirne u stvaranju rasula na etničkoj osnovi, mobilizaciji nacija, pripremajući ih za razlaz i raspad višenacionalne države, jednim sredstvom ili drugim. U takvom diskursu, na primer, slovenski nacionalisti ukazivali su na „Beograd“ kao tvrđavu „centralizma i unitarizma“, nepravednog oporezivanja, dok su srpski nacionalisti u Jugoslaviji videli „antisrpsku koaliciju“, koja navodno takođe dovodi do nepravedne ekonomske raspodele. Milošević je govorio o primeni i legalnih i nelegalnih metoda za ostvarivanje zaštite Srba, a slovenački i hrvatski preduzetnici isticali su suverenost nacija i referendum o secesiji, „emancipaciju“; hrvatski preduzetnici pritom ističući istorijske okolnosti i „istorijska prava“. Sve te grupe etničkih preduzetnika predstavljale su ulazak u neki novi period, sejući veru o nastupajućem nacionalnom, ekonomskom, kulturnom i političkom procvatu, koji jedino Jugoslavija – ili način na koji se ostvaruje – sprečava. Najbizarniji primeri bili su vezani za navodne zloupotrebe zdravstva na etničkoj osnovi (videti npr. Rich, 1993).

Mase su sve više sledile, ili je barem uništena njihova navezanost na Jugoslaviju i pokrenuta njihova inercija, u okviru procesa preduzetničkog delovanja, koji je opisan. Međutim, aktivacija tih događaja mora se razumeti kao izraz bića nacija, posebno težnji za nacionalnim sopstvom svojstvenom naciji (Smith, 1986, 1999; Connor, 2002, 29). Istina, takvu težnju ponekad može ublažiti i suzbiti uspešna multinacionalna država (npr., revolucionarnom ideologijom, harizmatiskim vođstvom ili drugačije), ali kako Smith i Connor beleže, a u našem slučaju i Nairn (1993), ta težnja je objektivno svojstvena naciji. U stvari, može se manifestovati na mnogo načina, svakako, prvenstveno delovanjem elite; tokom jugoslovenskog perioda interakcijom elite i sukobima unutar nje, koji su bili trajni.

Prvenstveno su se odnosili na ekonomsku distribuciju i redistribuciju, pa je već 1962. tim povodom Tito jasno izrazio sumnju u mogućnost njenog opstanka na zvaničnoj sednici (Zečević, 1998, 34). Retko su se sporovi prenosili u kulturnu i javnu političku sferu, jer to političko uređenje nije dozvoljavalo. Pak, kako su pokazali Flere i Klanjšek, uoči raspada većina Jugoslovena nije bila sklona razilaženju (2011). Ipak, kad je vreme došlo, mase i elite bile su mobilisane da većinski izraze glas za nezavisnost na referendumima, plebiscitima (referendumi nisu održani jedino u Srbiji i Vojvodini, pa je Srbija time stekla nezavisnost nečinjenjem i uz integraciju Vojvodine, videti: Flere i Klanjšek, 2014).

Prema tome, velika raznolikost instrumentalnog delovanja etničkih preduzetnika bila je prisutna, napunila je kulturnu, sada i političku sferu, bila je tako glasna da se ništa drugo nije moglo da čuje. Etnički preduzetnici mogli su da veruju da nisu samo individualno racionalni akteri, već i primarni emancipatori svojih nacija (vidi: Ramet koja ističe srpsko delovanje, 2002, i Pavkovića koji ističe slovenačko i hrvatsko secesionističko delovanje, 1997).

Međutim, ispod tog rasula nalazile su se nacije Jugoslavije koje su bušile saveznu strukturu Jugoslavije desetlećima, da više nije ništa od nje ostalo. Kad je Srbija uhvaćena da štampa novac, a Slovenija da ne uplaćuje poreze, dok je prethodno u Bosni došlo do upada u platni sistem putem menica, srpski političar je mogao komentarisati „da to čine svi“ (Jović, 1996, 217). Takođe, republike su donosile ustavne promene (čitave ustave) u suprotnosti sa saveznim ustavom, a da to nije mogao niko staviti van snage. Godine 1990. je savezna državna praktično prestala da deluje kao savezna država i etnički preduzetnici su mogli da tvrde da su oslobodili Sloveniju i Hrvatsku putem referenduma, mada su u stvari pobirali rezultate gubitka Jugoslavije kao državne pojave (Flere, 2014). Jugoslavija je izgubila svojstvo legitimnog nametanja odluka i primene nasilja, korišćenja represivne vlasti.

Nove države su nastajale iz nacionalnih suština koje su delovale decenijama – aktivirane su bile krizom od strane instrumentalnih operatera. Ti poslednji nisu svoju ulogu ostvarili *ex nihilo*, nacije su bile zrele i spremne. U stvari je zadatak etničkih preduzetnika bio lak, delovanje „ustavno i vanustavno“, „statutarno i nestatutarno“, pozivanje na ljudska prava, na „istorijska prava“, na lingvističke „argumente“, na navodnu eksploataciju i podređenost u Jugoslaviji (i krivice svom narodu uopšte), a pre svega na širenje strahova o opstanku svog naroda najbizarnijim primerima (npr., zloupotreba medicine i nemogućnost poverenja u zvaničnu medicinu u rukama „onih drugih“), etnički preduzetnici su pridobili kakvu-takvu podršku većine, mada nisu dobili podršku većine elita (vidi: Klanjšek i Flere, 2011), tek na referendumima je većina za nezavisnost dobijena. Ali ni to nije najbitnije, jer je Jugoslavija kao država već bila mrtva, prestala je kao država da funkcioniše. Etnička bistva su Jugoslaviju skroz izbušila u prethodnim decenijama.

Višedecenijsko postojanje republika i pokrajina nešto je tome razilasku doprinelo, a što Malešević (2012) ističe kao odlučujuće. Međutim, etničke suštine izrazile bi se i bez toga, možda ranije, možda kasnije, verovatno ne sve u istom istorijskom periodu. Da postojanje republika i pokra-

jina nije bilo odlučujuće, iskazuje jedan jednostavan primer: uprkos tome što je Vojvodina bila autonomna pokrajina od 1945, uprkos tome što se tokom Jugoslavije politički suprotstavljala Srbiji – nije se od nje otepecila, već naprotiv, čvršće se integrisala u nju. Nacionalna struktura Vojvodine je tu odlučila, nasuprot drugoj autonomnoj pokrajini sa identičnim institucionalnim položajem.

Za objašnjenje razilaženja jugoslovenskih naroda odlučujuće je bilo njihovo kulturno jezgro, odvojeno, makoliko blisko.

Da to posmatramo s drugog stanovišta, *nasuprot nacijama, Jugoslavija je bila bez kulturnog jezgra*. Dva puta tokom istorije pokušalo se ustanoviti jugoslovensko kulturno jezgro, oba puta od strane vladajućih snaga u državi. Na početku Kraljevine, kulturno jezgro trebalo je da se odnosi na *kosovski mit*, posebno vajarski monumentalno oblikovan od strane Ivana Meštrovića, trebalo je to da bude kolosalna građevina, nikad ostvarena. Kosovski mit, snažan mit među Srbima i danas, bio je potpuno tuđ Hrvatima i Slovincima, antagonističan Bošnjacima, dok Makedonci nisu ni mogli da izraze stav, jer nisu bili priznati. Drugi tadašnji pokušaj je bio da se kodifikuje „srpsko-hrvatsko-slovenački“ jezik, ignorišući makedonski, dok albanski nije bio priznat u javnom životu. Ti pokušaji propali su u potpunosti. Komunisti su bili mnogo oprezniji, svesni neuspeha prethodnih pokušaja, a i sami su imali antagonistički stav prema njima (označavajući ih srpskom hegemonijom). Komunisti su potpuno priznali postojanje nacija, ali su se nadali da su našli ključ da obuzdaju „divlje konje“ nacionalizama u pitanju. Komunisti su nastojali da formiraju malo kulturno jugoslovensko jezgro na „dostignućima“ „narodnooslobodilačke borbe“ komunističkih partizana tokom Drugog svetskog rata, posebno od aktivne saradnje nacija unutar Jugoslavije na osnovama ravnopravnosti, na osnovama nacionalne ravnopravnosti republika (kasnije i pokrajina), ka čemu je bio usmeren čitav politički sistem. Međutim, početni borbeni i ambiciozni moto „bratstva i jedinstva“ morao je da bude, zbog neuverljivosti, zamenjen „zajedništvom“, ispražnjene sadržine. U drugoj jugoslovenskoj državi priznati su narodni jezici Slovenaca i Makedonaca, kasnije i Albanaca, dok se srpsko-hrvatski smatrao jednim jezikom, sa dva zvanična narečja<sup>4</sup>. Drugi element kulturnog jezgra za vreme komunista bila je politička religija (videti: Flere, 2007), koja je takođe potpuno propala s vremenom. Slabost kulturnog jezgra, nesposobnost da se ono oživi, sve veći neuspeh da to jezgro postane legitimaciona dominantna – sve je to pomoglo rušenju Jugoslavije.

Dakle, ovde se tvrdilo da nacije, sa svojim trajnim kulturnim jezgrima, nadilaze moć država, da je evropski standard u tome nacionalna država, uz poznate izuzetke i uz nacionalne manjine za koje su nađena rešenja (istorijski su mnoge i asimilovane). Moguće je i u slučajevima nacija Jugoslavije naći ta rešenja. Međutim, u načelu ostaje jedno pitanje otvoreno: to je Bosna i Hercegovina, u kojoj danas nema nacije sa apsolutnom većinom. Istoričar Imamović navodi da su granice te zemlje nepromenjene već više od 10 stoleća (Imamović, 1997, 10). To, za nacije, ako su stvarna bića, nije dovoljan argument.

<sup>4</sup> U ovom radu se nećemo doticati pitanja ne-jedinstva jezika Bošnjaka, Crnogoraca, Hrvata i Srba, (videti: Kordić, 2010, kao jednu nepristrasnu studiju).



U ovom radu nastojalo se da se pojasni državno razilaženje nacija nekadašnje države najekonomičnijim naučnim putem, oslanjanjajući se na etnosimbolizam koji kulturnim jezgrima pripisuje najveći značaj u objašnjenju ovih zajednica, njihovog razvoja i međusobnih odnosa. Time smo nastojali i da ukažemo koliko je delatnost aktera (etničkih preduzetnika, tzv. nacionalnih vođa) bila u stvari minorna. Takođe, nismo se osvrtni na mogućnosti teorije racionalnog izbora i simboličkog interakcionizma u objašnjenju te pojave. Pojave koje te teorije mogu da objasne takođe su podređene osnovnom determinizmu, koji je osvetljen. Ni na institucije Jugoslavije nismo obratili pažnju, smatrajući da su i one podređene gorenavedenoj i da se nije radilo o otkazivanju delovanja zbog loše konstrukcije i teškoća u njihovom prilagođavanju „demokratiji“.

\*\*\*

Najzad, ako ovako ističemo pojavu nacija i njihovu imanentnost, to ne znači da se ne skažemo sa Gellnerom, koji smatra da sve nacije i svi nacionalizmi imaju „ružne glave“.

## LITERATURA

- Andrijašević, Ž. „Istraga poturica – istoriografija, izvori, istoričnost – da li je bilo istrage poturica“. *Almanah* 15–16 (2001): 93–129.
- Bakic Hayden, M. and R. M. Hayden. „Orientalist Variations on the Theme Balkans“. *Slavic Review* 51, 1 (1992): 1–6.
- Bataković, D. *Načertanije Milutina Garašanina*. Beograd: MIV, 1991.
- Božić, I., S. Ćirković, V. Dedijer and M. Ekmečić. *Istorija Jugoslavije*. Beograd: Prosveta, 1972.
- Connor, W. „Nationalism and Political Illegitimacy“. In *Ethnonationalism in the Contemporary World: Walker Connor and the Study of Nationalism*, edited by D. Conversi, 24–49. London: Routledge, 2002.
- Dimitrijević, B. „Šiptarski oružani izazov komunističkim vlastima Jugoslavije, 1945–1950“. *Istorija 20. veka* 20, 2 (2002): 49–60.
- Dragović Soso, J. „Why did Yugoslavia Disintegrate: An Overview of Contending Explanations“. In *State Collapse in South-eastern Europe: New Perspectives on Yugoslavia's Disintegration*, edited by L. J. Cohen and J. Dragović Soso, 1–39. West LaFayette, IN: Purdue University Press, 2004.
- Flere, S. „The Broken Covenant of Tito's People: The Problem of Civil Religion in Communist Yugoslavia“. *East European Politics and Societies* 21 (2007): 681–697.
- Flere, S. „Otepljenje, je li neko rekao otepljenje“. *Političke perspektive* 3, 9 (2014): 101–127. Dostupno na: <http://www.politickeperspektive.org/broj9.html/>

- Flere, S. „Social Science Explataions of the Dissolution of Yugoslavia“. In *Debating the end of Yugoslavia*, edited by F. Bieber. London: Ashgate, 2015.
- Flere, S. and R. Klanjšek. „Was Tito’s Yugoslavia Totalitarian?“ *Communist and Post-communist Studies* 47 (2014): 231–245.
- Flere, S. and A. Molnar. „Avtoritarizam, etnocentrizem in retrodicionalizacija“. *Družboslovne razprave* 9, 13 (1993): 5–14.
- Frasheri, K. *The History of Albania: A Brief Survey*. Tirana: s.n., 1964.
- Hutchinson, J. and M. Guibernau, eds. *History and National Destiny: Ethno-symbolism and its Critics*. Oxford, UK: Blackwell, 2004.
- Hadžijahić, M. *Od tradicije do identiteta. Geneza nacionalnog pitanja bosanskih muslimana*. Sarajevo: Svjetlost, 1974.
- Hörman, K. *Bez Bošnjaka ne ima junaka: bošnjačke epske narodne pjesme*. Zagreb: Kaj, 1996.
- Imamović, M. *Historija Bošnjaka*. Sarajevo: Preporod, 1997.
- Jelavich, C. *Južnoslavenski nacionalizmi: jugoslavensko ujedinjenje i udžbenici prije 1918*. Zagreb: Globus and Školska knjiga, 1992.
- Jović, B. *Poslednji dani SFRJ*. Beograd: Politika, 1996.
- Jović, D. *Yugoslavia: A State that Withered Away*. La Fayette, IN: Purdue University Press, 2009.
- Klanjšek, R. and S. Flere. *Explaining the Dissolution of Yugoslavia: Where do Brubaker and Malešević go Wrong?* (manuscript), 1–22, 2014.
- Kordić, S. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux, 2010.
- Lencek, R. *The Structure and History of the Slovene Language*. Columbus, OH: Slavica, 1982.
- Maglajić, M. „Mujo Hrnjica – epski i historijski“. U *Pjesme o Muji Hrnjici*, uredio M. Maglajić, 115–125. Sarajevo: Mešihat Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, 1990.
- Malešević, S. *Identity as Ideology. Understanding Ethnicity and Nationalism*. London: Macmillan–Palgrave, 2012.
- Miljanov, M. *Primjeri čojstva i junaštva*. Titograd: Grafički zavod, 1967.
- Nikčević, V. P. *Istraga poturica u Njegoševom Gorskom vijecu*. Podgorica: Obod, 1990.
- Pandevska, M. „The term ‘Macedonian’s’ in Ottoman Macedonia: On the Map and in the Mind“. *Nations and Nationalism* 40, 5 (2012): 747–766.
- Pavković, A. „Anticipating the Disintegration: Nationalisms in Former Yugoslavia, 1980–1990“. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity* 25, 3 (1997): 427–440.
- Penušliski, K. „Macedonian Revolutionary Folk Poetry and the National Consciousness of the Macedonian People“. *Journal of the Folklore Institute* 3, 3 (1966): 250–266.
- Pleterski, A. *Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1997.

- Popović, M. *Vidovdan i časni krst. Ogled iz književne arheologije*. Beograd: Čigoja: Krug, 2007.
- Ramet, S. „Explaining Yugoslav Meltdown, 1. For a Charm of Powerful Troubles...“. *Nationalities Papers* 32, 4 (2004a): 731–763.
- Ramet, S. P. „Explaining Yugoslav Meltdown, 2. A Theory about the Causes of the Yugoslav Meltdown“. *Nationalities Papers* 32, 4 (2004b): 764–777.
- Rich, V. „Round the World“. *Lancet* 341, 8839 (1993): 232.
- Ristevski, B. *Македонска енциклопедија*. Скопје: МАНУ издавачки центар, 2009.
- Schopflin, G. (article). In *Myths and Nations*, edited by G. Schopflin and G. Hoskin. London: Hurst, 1997.
- Simitčiev K. *Марко Крале во македонската народна епика: (во споредба со српски и бугарски мотиви)*. Skopje: Institut za folklore, 1981.
- Smith, A. D. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell, 1986.
- Smith, A. D. *Myths and Memories of a Nation*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Smith, A. D. *Ethnosymbolism and Nationalism. A Cultural Approach*. Abington: Routledge, 2009.
- Sugar, P. F. „External and Domestic Roots of Eastern European Nationalism“. In *Nationalism in Eastern Europe*, edited by P. F. Sugar and I. Lederer, 40–64. Seattle, WA: University of Washington Press, 1969.
- Troch, P. „From 'And' to 'Either/or': Nationhood in Montenegro during the Yugoslav Twentieth Century“. *East European Politics and Societies* 28, 1 (2014): 25–48.
- Vangeli, A. „Nation-building ancient Macedonian Style: The Origins and the Effects of the So-called Antiquization in Macedonia“. *Nationalities papers* 391 (2011): 13–39.
- Vishinski, B. *The Epic of Ilinden*. Skopje: Macedonian Review Editions, 1973.
- Zečević, M. *Početak kraja SFRJ. Stenogram proširene sednice izvršnog komiteta centralnog komiteta SKJ*. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 1998.

#### *Internet izvori*

- Dimitrov, B. The Macedonian Politicians Proved again to be Serbian Colony, [http://www.macedoniainfo.com/Macedonia\\_Serbian\\_Colony.htm](http://www.macedoniainfo.com/Macedonia_Serbian_Colony.htm)

## AN ETHNOSYMBOLIC EXPLANATION OF THE DISSOLUTION OF FORMER YUGOSLAVIA

**Summary:** An explanation of the the dissolution of former Yugoslavia requires an approach from the standpoint of the study of ethnicities, as the given event primarily belongs to the field of relations among nations. As the constructivist approach (Brubaker, 2006; Malešević, 2012) has been found to be insufficient, the paper approaches the given phenomenon from the perspective of ethnosymbolism (Smith, 1986). The paper puts forward the view that the Serbs, the Croats, the Bosniacs, the Albanians, the Montenegrins and the Slovenians had characteristics of nations or were close to acquiring those characteristics before 1945 and that that was an irreversible process. Still, the processes of their being formed as nations differed from one ethnic group to another and took diferent developmental paths. As opposed to that, Yugoslavia never had not only a self-sufficent institutional organization but also cultural core. It was even during Tito's period that the preconditions were set for establishing new countries, which was followed by the actions of "ethnic entrepreneurs". The declarations of independence of different parts of former Yugoslavia were a mere formality, because as of 1989 the federal state had no power which states typically have. The forming of new states (with one exception, where a state was fofrmed on the basis of the "historical soil"), represents a step in adapting to the standard of a national state, which is predominant in Europe.

**Key words:** Yugoslavia, the nations of Yugoslavia, dissolution, new countries